

Бурдяк В.І.

Формування інститутів влади у посткомуністичних країнах

Автор доводить, що оксамитові революції 1989 р. у країнах ЦСЄ і розпад СРСР у 1991 р. не лише започаткували перехід до демократичних форм правління, а й виявили труднощі процесу. Майже чверть століття країни переживають перетворення найвищої змістовної напруги й інтенсивності. Найпомітніше це відбувається в політичній сфері суспільств, де радикально змінюються інститути політичного управління та соціально-політичні ідеї. Розвиток країн довів, що формування інститутів влади відбувалося своєрідно. Із початком трансформації більшість країн запровадила інститут президентства. Обрані для порівняння Болгарія, Україна і Білорусь демонструють, що в кожній із них президент має різну повноту влади. У переважній частині країн склалася парламентські республіки, і новий інститут президента має зазвичай представницькі функції, хоч у деяких країнах діє жорстка інституція президентства. Там же, де сформувалися президентські чи напівпрезидентські республіки – президент має значно більше важелів впливу.

Ключові слова: Болгарія, Україна, Білорусь, трансформація, інститути влади, президентські, напівпрезидентські республіки.

Автор доказывает, что бархатные революции 1989 г. в странах ЦВЕ и распад СССР в 1991 г. не только положили начало перехода к демократическим формам правления, но и обнаружили трудности процесса. Почти четверть века страны переживают преобразования высшего государственного напряжения и интенсивности. Заметнее всего это происходит в политической сфере обществ, где радикально меняются институты политического управления и социально-политические идеи. Развитие стран доказало, что формирование институтов власти происходило своеобразно. С началом транс-

формации большинство стран ввело институт президентства. Избранные для сравнения Болгария, Украина и Беларусь демонстрируют, что в каждой из них президент имеет разную полноту власти. В преобладающей части стран сложились парламентские республики, и новый институт президента имеет обычно представительские функции, хотя в некоторых странах действует жесткий институт президентства. Там же, где сформировались президентские или полупрезидентские республики, президент имеет гораздо больше рычагов влияния.
Ключевые слова: Болгария, Украина, Беларусь, трансформация, институты власти, президентские, полупрезидентские республики.

The author proves that the velvet revolution of 1989 in Central and Eastern Europe and the disintegration of the USSR in 1991, not only marked the beginning of the transition to democratic forms of government, but has encountered difficulties in the process. Almost a quarter of a century the country experienced higher conversion of substantial tension and intensity. This is most noticeable in the political sphere societies, where is radically changing the institutions of political governance and socio-political ideas. Developing countries have shown that the formation of the institutions of power was peculiar. With the beginning of the transformation, most countries have introduced the institution of the presidency. Selected comparison Bulgaria, Ukraine and Belarus demonstrate that in each of them the President has a different power. In most of the countries had a parliamentary Republic and a new Institute President usually has a representative function, although in some countries has a strong presidency. Where has formed a presidential or napitians Republic – President has a lot more leverage.

Key words: Bulgaria, Ukraine, Belarus, transformation, institutions, presidential, napitians Republic.

УДК 323.2:327

Бурдяк В.І.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
та державного управління
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Постановка й актуальність дослідження. Оксамитові революції 1989 р. у країнах ЦСЄ, а згодом розпад СРСР у 1991 р. вплинули на перехід до демократичних форм правління і виявили труднощі цього процесу. Нові країни, які утворилися на цих теренах, оголосили про свої наміри повернутися в цивілізаційне русло розвитку, розбудувувати демократичні суспільства та ввійти в європейський і євроатлантичний простір. Вже третє десятиліття поспіль країни переживають перетворення найвищої змістовної напруги й інтенсивності. Найбільш це помітно в політичній сфері життя суспільств, де радикально змінюються всі структурні елементи – владні відносини, інститути політичного управління і соціально-політичні ідеї. Політичні трансформації охопили всі країни, рельєфно демонструючи життєдайність,

реальність низки об'єктивних закономірностей політичного характеру.

Мета статті полягає в дослідженні формування інститутів влади в посткомуністичних країнах ЦСЄ, яка досягнута шляхом порівняння політичних змін і становлення вищих владних структур у Болгарії, Україні та Білорусі.

Останні дослідження і публікації. До дослідження проблем становлення владних відносин звертають свої зусилля і зарубіжні та вітчизняні вчені і дипломати-практики, зокрема, серед них В. Горбатенко, О. Долженков, О. Дудник, Г. Зеленько, М. Кармазіна, І. Кресіна, А. Круглашов, І. Коваль, М. Лендъєл, К. Меркотан, М. Михальченко, С. Наумкіна, І. Недокус, Ю. Рилач, Ф. Рудич, Ю. Соловйов, Д. Ткач, І. Черінько та ін. Вони досліджують із соціально-політичної позиції регіон ЦСЄ, зауважу-

ючи, що йдеться про дві групи країн – європейські пострадянські та європейські посткомуністичні. Наголошуючи, що в обох групах, раніше подібно у формаційному сенсі облаштованих, політичні закономірності трансформацій мають різні прояви.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На політичний розвиток цих країн великий вплив мають внутрішні та зовнішні фактори – стан зародження і функціонування у кожній країні громадянського суспільства і єдинодержавної політичної нації; ступінь завершеності циклів соціальних реформ ринкового типу; міра енергетичної залежності від Росії чи Близькосхідного регіону; межі розбудови в певних країнах демократичної, соціальної і правової держави; геополітичний статус відповідних країн; їх близькість чи віддаленість від європейських і євроатлантичних структур тощо. Кожна країна демонструє своє бачення нового типу форми правління і впродовж постреволюційних років намагається впровадити його в практику. Одним країнам це вдалося здійснити швидко і, очевидно, якісно, оскільки їх здобутки в розбудові демократичних держав з ринковою економікою визнані у світі. Йдеться насамперед про ті країни, які 1 травня 2004 р. та 1 січня 2007 р. увійшли до провідної міжнародної організації – Європейського Союзу, а ще раніше стали членами НАТО.

Серед посткомуністичних країн є такі, що ще не досягли бажаних показників, визначених ними самими, і завдань, які б відповідали тим жорстким критеріям, що їх запровадив ЄС для нових членів. Водночас є низка країн, які прагнуть стати членами ЄС, але їх показники (рівень демократизації, прав і свобод людини, розвитку ринкових відносин, чистоти навколишнього середовища, стану корупованості тощо) набагато відстають від лідерів.

Порівняльний аналіз трансформаційних змін у країнах ЦСЄ на перетині ХХ – ХХІ ст. показав, що політичні закономірності виразно діють у специфіці посткомуністичного буття Республіки Болгарія (РБ), до того ж ця країна досить близька за різними параметрами і до України, і до Білорусі. Аналізуючи специфіку трансформаційних змін у Болгарії, варто вказати, що її модель переходу від тоталітаризму до демократії досить своєрідна. Тут влада й авторитет комуністів були міцніші, ніж в більшості країн ЦСЄ, і раніше не відчували глибоких потрясінь; суб'єкти господарювання не були готові до економічної свободи; демократичні і ліберальні цінності були менше вкорінені у суспільній свідомості. На прикладі Болгарії можна відслідкувати логіку і динаміку основних трансформаційних процесів – соціогромадянських, конституційно-інституціональних, державотворчих, політико-управлінських, регіональних та етнополітичних. Усі аспекти розвитку болгарської політичної трансформації, її взаємини з ЄС, НАТО, іншими міжнародними орга-

нізаціями досить актуальні для більшості пострадянських країн.

У процесі політичної трансформації в Болгарії відбулися зміни форми правління й управління, відчутні вони і в суспільній свідомості, політичній культурі, традиціях. У країні відбувається утвердження гуманістичних, демократичних цінностей. Серед тем політичного дискурсу головними є встановлення факторів, які зумовили позитивні зрушення в демократизації держави, діяльності парламентської форми правління, визначенні ролі гілок влади, звуженні адміністративно-розпорядчої діяльності держави; визначенні ролей і значення політичних акторів, громадянського суспільства, зв'язків із партіями, неурядовими організаціями, профспілками, групами тиску, ЗМІ; виявленні методів узгодження позицій сторін у час підготовки Болгарії до вступу в НАТО й ЄС; аналіз комунікативної стратегії розширення ЄС як інструмента утвердження серед болгар ідеї об'єднаної Європи. Комплексний аналіз цих проблем вказує на прагнення політичної еліти РБ реалізувати вироблені і заплановані інтеграційні стратегії.

Розташована в центрі Балкан, на шляху до трьох континентів, РБ стала зосередженням і спадкоємицею багатьох різних культур – фракійської, давньогрецької, візантійської, слов'янської тощо. Упродовж століть актуальним є феномен полікультурності, а цивілізоване його вирішення дає змогу краще зрозуміти специфіку сучасного суспільно-політичного життя РБ, виявити рівень сприйняття й оцінку соціальних змін болгарами, заради яких вони власне здійснюються, прагнення звільнитися від старих балканських стереотипів і засвоїти нові демократичні традиції, звичні для Європи, до якої нещодавно повернулася Республіка Болгарія.

Практику політичних змін у Болгарії варто розцінювати як різновид досвіду, корисного в контексті сучасних політичних процесів в Україні, які реформують політичні системи суспільства, демократизують усі його сфери. Аналіз державотворення й уповільнення реформ в Україні вимагає вивчення досвіду функціонування політичних систем тих країн, що долають такі труднощі. Практична трансформація політичної системи Болгарії і зміни її основних інститутів (парламенту, президентства, поділу гілок влади, діяльності місцевих органів влади) вже дали позитивні зрушення. Досвід демократизації в РБ свідчить, що для досягнення подібного в Україні треба реформувати зміст, спрямованість, функції, способи реалізації основних повноважень гілок влади.

Перетворення владних відносин у Білорусі розпочалися в другій половині 1991 р. і завершилися обранням президента у червні 1994 р. Цей період відзначався боротьбою за владу і за вибір типу влади. Трансформація системи влади й управління розпочалася з того, що більшість депутатів

Верховної Ради Білорусі (ВРБ), деморалізована після путчу, ухвалювала рішення під тиском порівняно нечисленної опозиції. Так, у цей період було ухвалено рішення про зупинення діяльності Компартії Білорусі і конфісковано її майно, що змінило політичну ситуацію і викликало крах попередньої системи державного управління, занепад її і по вертикалі, і по горизонталі. Е.Ю. Соловйов у 1992 р. писав, що ніхто не передбачив державно-адміністративних наслідків заборони діяльності КПРС. «У країні, де всі управлінські структури приводились у рух не матеріальним інтересом і навіть не чиновницьким користюлюбством, а страхом перед партійним стягненням, дискредитація, знецінення, а згодом заборона правлячої партії повинні привести до повної деструкції влади. Нині все виглядає так, ніби з політичного тіла висмикнули нервову систему. Є головний мозок, є спинний мозок, є живіт і кінцівки, а ніякі сигнали (ні укази зверху, ні слізні скарги знизу) нікуди не надходять» [1, с. 31].

Подібний стан спостерігався і в українському та білоруському суспільствах, а тому в цих умовах особливої актуальності набула проблема вибору форми правління й облаштування державної влади. В Україні, Білорусі, як і в інших посткомуністичних країнах, найгостріше дискутувалося одне питання: впроваджувати парламентську чи президентську форму правління?

У Білорусі чимала частина суспільства підтримувала парламентську форму правління. І в другій половині 1991 р. тут реально розпочався процес становлення парламентської форми правління, адже на той час ВРБ мала всю повноту повноважень. Глава держави – Голова ВРБ – був обраний вищим законодавчим органом країни. Уряд теж був підзвітний ВРБ. Це й пояснює факт, що така форма правління вважалася найбільш оптимальною для Білорусі. Утім про низку переваг парламентської форми правління свідчили і тривалий досвід розвинених країн Заходу, і вже започаткований посткомуністичний розвиток країн ЦСЄ. Основна перевага полягала в тому, що внаслідок всенародних виборів до парламенту громадяни одночасно вирішували питання про якісний склад та напрями діяльності і парламенту, і уряду. Нова форма правління створила реальні умови для «різних парламентських коаліцій, які впливали на персональний склад і спрямованість дій уряду. Шлях формування уряду, що зумовлює його підзвітність парламенту, більш демократичний, хоча певним чином і обмежує незалежність виконавчої влади» [2, с. 28].

Водночас інша частина білоруського суспільства вважала, що на початку 90-х рр. перехід до парламентської форми правління є завчасним. Зокрема, білоруський політолог В.А. Мельник стверджував, що «незважаючи на безперечні пере-

ваги і зовнішню привабливість парламентської республіки, пряме перенесення її механізмів у суспільство, яке ще не стало громадянським, ще не мало стійких традицій партійного життя і ще перебувало в стані затяжної кризи, могло завершитися лише його повною дезорганізацією» [3, с. 229].

Нерішучість глави держави, його побоювання взяти відповідальність на себе, які прикривалися посиленнями на відсутність повноважень, привели до того, що спочатку в прихованій формі, а згодом і у відкритій розпочалося протистояння законодавчої та виконавчої гілок влади, і насамперед самих лідерів Білорусі. На тлі погіршення соціально-економічної та політичної ситуації в країні, за підтримки групи депутатів ВРБ реальна влада стала концентруватися у виконавчих органах влади на чолі з Радою Міністрів Республіки Білорусь. Тоді ж, за прикладом Росії, на пострадянському просторі повсюди стала впроваджуватися президентська форма правління. Очевидно тому й ВРБ двічі у 1993 р. висловлювалася за впровадження посади президента з метою зміни ситуації двовладдя, яке спричинило зниження владного рейтингу в суспільстві, викликало масове невдоволення людей [4, с. 45].

У ЗМІ та на мітингах 1990 р. у Білорусі гостро критикували вищі владні структури, насамперед, партійних лідерів. Результати соціологічних досліджень свідчать, що за довіри ВРБ, Раді Міністрів і місцевим органам влади висловлювалися 30–34% громадян Білорусі. У 1992 р. рівень довіри до вказаних органів влади різко знизився і складав уже 16–18%. На питання анкети: «Якби хтось з прибулих запитав у Вас: хто сьогодні при владі у Білорусі?» – більшість відповіла цілком відсторонено. Відповіді можна згрупувати за такими оцінками: при владі в Білорусі сьогодні колишня партійно-державна номенклатура; у ВРБ опозиція Білоруського Народного Фронту (БНФ), соціал-демократи, буржуазія і т. ін.; частина респондентів зазначала, що не знає, хто сьогодні при владі (не знаю; невідомо хто; не знаю і не хочу знати; ніхто; незрозуміло хто; важко сказати, оскільки чітких програм у сучасної влади немає; не знаю, не чув, але, здається БНФ); багато відповідей вказували на слабкість владних структур того часу (анархія, хаос, дуже слабка влада, безвладдя, ніякої влади, безвідповідальні люди тощо); невдоволення соціальною політикою виражалося в таких відповідях: при владі ті, кому байдужі інтереси людей, які живуть від зарплати до зарплати; дійсної, діяльної, турботливої про народ влади немає; нетямущі люди, які турбуються лише про себе; демократи, які довели республіку до злиднів; недовіра та неповага до владних структур відображена у такому: ошуканці і хапуги, групка кар'єристів, борці за портфелі, перевертні тощо.

Оцінки громадянами вищих ешелонів влади свідчили про значну втрату ними довіри народу.

«Суспільство сьогодні хворе, – писав білоруський юрист В.Г. Тіхія. – Ми близькі до правового безмежжя. Як іржа роз’їдає метал, так неповага до закону рушить суспільство. Виходить парадоксальна ситуація: у великій кількості є закони, але немає належної законності. Якщо проаналізувати анатомію правового безмежжя, то я б зазначив таке. Насамперед, криза економіки і падіння моралі. Далі – слабка виконавча влада. У зв’язку з цим введення посади президента – засіб і, на мій погляд, досить ефективно посилення цієї влади. Зрештою, спроба» [5, с. 102].

Пропозицію політиків і вчених про введення президентської форми правління білоруси на загал і окремі соціальні верстви сприйняли по-різному. На питання анкети: «Чи підтримуєте Ви введення президентської форми правління в Білорусі?» у 1992 р. позитивно відповіли 44,2% громадян республіки, негативно – 21,1% респондентів, а 28,1% – не визначилися з відповіддю. Найактивніше підтримали цю форму правління 69,2% підприємців і кооператорів, 57,1% – студентів, 48,2% – інженерно-технічних працівників і службовців. Аналіз відповідей опитаних на питання щодо владного управління показав, що свої надії на покращення соціально-економічної і політичної ситуації в Білорусі громадяни пов’язували не стільки з інститутом президентства, як з конкретною особистістю на цій високій посаді. Зокрема, на питання: «Чи вважаєте Ви, що з обранням президента Білорусі ситуація в республіці поліпшиться?» – позитивно відповіли лише 3,6% громадян, а 62% вказали, що це може відбутися зважаючи на те, хто буде президентом.

Ситуативна причина, за якої більшість громадян орієнтувалася на особистість президента, очевидно, лежить у попередньому досвіді: традиція особливого ставлення до харизматичних лідерів (таким лідером у Білорусі в минулому був П.М. Машеров), гіперболізоване уявлення про можливість державного діяча і недооцінка системних факторів. Відомо, що психологічний чинник може відігравати значну позитивну роль, коли необхідна мобілізація сил і ресурсів, згуртованість людей, але не позбавлений він і негативного впливу на масову свідомість, особливо при імпульсивному переході, коли з’являються завищені очікування (вже через самий факт їх завищення) і неминучі різні розчарування. Тож кандидатам у президенти варто було обрати тактику дій у сфері масової психології, враховуючи, що кожний четвертий білорус (23,2%) не виявляв сподівань на покращення, а ще 11,2% – не відповіли на питання, що також ближче до негативної відповіді, ніж до позитивної.

Неоднозначно сприймали президентську форму правління і лідери партій Білорусі. На питання «Як, на Ваш погляд, зміниться економічна і політична ситуація в республіці з обранням президента Білорусі?» – лідери всіх партій відповіли,

що все залежатиме від того, кого оберуть президентом. Але лідери БСП вважали, що обрання президента обов’язково викличе конфронтацію і питання про ліквідацію президентства. Лідери БНФ також вважали, що «все залежить від того, хто стане президентом Білорусі. Функція президента бути гарантом соціально-політичної стабільності, прав громадянина, незалежності країни. А Білорусь переживає трансформацію, тож прокомуністичний президент може стати гальмом, а демократичний – локомотивом необхідних політичних і економічних реформ. У будь-якому випадку обрання президента – подія визначальна для країни на найближчі роки» [4, с. 47].

Очільники Партії комуністів Білорусі (ПКБ) стверджували, що «в республіці Білорусь президентство взагалі небажане. Кандидат від лівих сил принесе стабільність і поліпшення економічної ситуації в республіці. Правий президент зіткнеться з протистоянням, оскільки 70% населення його не підтримає» [4, с. 48]. Лідери Партії народної злагоди (ПНЗ) відзначали, що на початковому етапі буде плутанина. «Згодом – через 2–3 роки – настане «хитка рівновага». Громадсько-політичне життя країни, яке склалося історично, непридатне для інституту президентства. До того ж інститут президентства – суспільна ланка, яка відмирає. Крім гальмування, в соціально-економічному розвитку воно нічого не принесе» [8]. Керівники Білоруського християнсько-демократичного союзу (БХДС) підкреслювали, що з обранням президента «кардинального поліпшення ситуації як економічної, так і політичної, очікувати не варто. В економічному відношенні радикально змінити становище на краще в межах сучасних конституційних повноважень не зможе навіть найдмократичніший президент, адже таке поліпшення можливе лише за повної зміни керівних прокомуністичних структур і персоналій, щоб відновити довіру народу. У політичному відношенні становище також ускладниться, адже будь-який президент у сучасних умовах прагнучиме до політики міцної руки, з тією, однак, принциповою різницею, що президент прокомуністичний буде робити це, щоб закріпитися при владі і повністю задушити опозицію, відродити більшовицьку диктатуру, а демократичний буде несхибний у проведенні необхідних реформ, що зародить надію на розвиток подій на краще» [8].

Вважаємо, що вже в 1992 р. у громадській думці Білорусі намітилася тенденція до позитивного сприйняття президентської форми правління. Тому логічним завершенням процесу обговорення і вибору форми правління в країні став перехід до президентської республіки. Нова Конституція Республіки Білорусь, прийнята ВРБ 15 березня 1994 р. [6], законодавчо оформила і ввела новий інститут політичної системи – президентську форму правління, яка після внесення змін до Конституції (це

майже нова Конституція) набула форми жорсткого авторитарного режиму [7, с. 24]. В Основному Законі сформулювали положення про три гілки влади і поділ їх повноважень (ст. 6), що радикально змінило систему владних відносин. Проте прийняття Закону – лише початок його впровадження у життя. Так сталося і в Білорусі: юридично закон існує, але гілки влади фактично не самостійні. Щодо функціонування парламентської форми правління, то зауважимо, що вона в Білорусі не склалася. До того ж у прийнятому згодом ЄС спеціальному зверненні підкреслюється, що в державі встановили диктатуру. Згодом події Білорусі цілком це підтвердили.

У липні 2004 р. у доповіді «Зовнішня політика Республіки Білорусь у новому світі» Президент Білорусі О.Г. Лукашенко дав чудову характеристику офіційної білоруської «реальності»; «суверенна, процвітаюча, демократична за своїми, а не за чужими рецептами Білорусь». Як зазначає В. Фурс, «тут схоплена сама суть, хоча, звичайно, лаконічність формулювання вимагає пояснювальних коментарів, тобто експлікація специфічного значення слів “суверенітет” і “процвітання” у процитованій фразі уявляється цікавим і важливим завданням» [9, с. 15]. Особливої ж актуальності набуває пояснення своєрідності офіційної моделі народовладдя щодо уявлень про демократію, значимих і за межами Білорусі, у зв'язку з виборами президента 2006 р.

Для державних апаратів епохи глобального капіталізму базовою ідеологічною цінністю є стабільність і безпека. М. Фуко пише, що «суспільства безпеки, які складаються нині, терпимо відносяться до низки різновидів поведінки в межах, які відхиляються від норми і навіть антагоністичних один до одного; правда, за умови, що така поведінка виявляється “захисною оболонкою”, яка не допускає таких людей і форм поведінки, що вважаються непідконтрольними і небезпечними. І відмежовувати такі «небезпечні випадки» – справа влади. Але в згаданій оболонці є свобода маневру і деякий плюралізм, до якого відносяться зі значно більшою терпимістю, ніж за тоталітаризму. Це більш спритна і хитра влада, ніж влада тоталітаризму» [10, с. 48]. Міркуючи вслід за М. Фуко, А. Горних вважає, що Білорусь – це молода, ще неосвічена в будь-якому розумінні держава стабільності. Спритність сучасної білоруської влади, зокрема, полягає в тому, що «непроникна оболонка», про яку говорить М. Фуко, готується з ультрасучасних матеріалів – «не стільки стіни в'язниці чи будинку божевільних, скільки мас-медійна оболонка надійно відокремлює “інакомислячих” від усього суспільства. В ім'я стабільності жорстко душиться будь-яка спроба критично налаштованих до влади верств населення знайти публічний голос чи стати видимими в публічному просторі (наметове містечко [березень 2006 р., Мінськ], що

спочатку було “загорнуте” у відповідну мас-медійну оболонку, а потім за цією ширмою “загорнуте” й фізично)» [11, с. 66].

Білоруська влада ледь не першою експліцитно сформулювала цю цінність нового століття: стабільність вище свободи. А. Горних вважає, що білоруська модель довела до абсурду і ефективного примітивізму пізній капіталістичний курс на «стабілізацію», який стримує громадянське суспільство, культурні і професійні еліти Заходу. Нова цінність стабільності йде значно далі подолання досвіду перебудовчих конвульсій комуністичної ідеології, культивує нові сили поліцейського контролю «в ім'я суспільної безпеки», плекає страх дисперсного ворога, що проникає в усі пори «здорового» суспільства, підтримуючи панування олігархічних кланів. Попри общинно-сільську риторику, Білорусь будує свою модель корпоративного капіталізму, де єдина корпорація – держава.

Політичний режим Білорусі прагне не транснаціональної, а національної корпорації, яка за відсутності конкурентності і креативних кадрів використовує специфічні технології управління. Білоруський постмодерн досить швидко і цинічно відкинув те, що творить систему стримувань капіталу Заходу, століттями напрацьоване міською культурою: механізми постійного захисту вільної конкуренції, інститути громадянського суспільства, незалежну принаймні від одного джерела пресу, повноцінну університетську освіту, верстви культурної і професійної еліти, здатність до самокритики і самоіронії, що надають благодості капіталізму Заходу і роблять його відносно стерпним [11, с. 68].

В Україні становлення незалежної самостійної держави також викликало потребу формування нових владних інститутів, найперше інституту Президента з досить широкими повноваженнями та президентську республіку. Згодом під час політичної реформи владні функції Президента дещо скоротили. На думку О. Фісуна, із позиції інституціональних формальних/неформальних правил політичної й економічної гри, Україні й іншим пострадянським державам властива принципова недорозвиненість формальних інститутів і раціонально-легальних зв'язків громадянського типу, яка компенсується та заміщується значною (чи й визначальною) роллю неформальних відносин і практик, що мають неопатримоніальну природу. Він вважає, що ця теза пострадянських суспільств досить точно відбиває їх специфічні особливості та дає змогу розташувати їх у контексті більш широкого політико-історичного й історико-соціологічного порівняльного аналізу різних варіантів переходу до «модерніти» (від традиційних до сучасних суспільств), які добре досліджені на прикладах країн Західної Європи, Азії, Африки й Латинської Америки.

Неопатримоніалізму властивий своєрідний симбіоз деяких елементів традиціоналізму й

сучасної держави, що визначає фундаментальну внутрішню невідповідність між «зовнішнім фасадом» держави (конституція, писане право, парламентсько-партійні інституції, системи виборів) і внутрішньою логікою її функціонування – цілком патримоніальною: політичний центр відокремлений і незалежний від периферії, він концентрує політичні, економічні та символічні ресурси влади, одночасно закриваючи доступ для всіх інших груп і прошарків до цих ресурсів та позицій контролю над ними; державою керують як приватною власністю (патримоніумом) правлячі групи – носії державної влади, які «приватизують» різні громадські функції та інститути, перетворюючи їх на джерела власних приватних прибутків; етнічні, кланові, регіональні і сімейно-родинні зв'язки не зникають, а відтворюються в сучасних політичних та економічних відносинах, визначаючи способи та принципи їх функціонування [12, с. 235].

Висновки. Розвиток посткомуністичних і пострадянських країн із кінця ХХ ст. довів, що становлення політичних владних інститутів у кожній із них відбувалося своєрідно. Вже в перші роки постсоціалістичної трансформації у більшості країн було введено інститут президентства, але в кожній країні Президент мав і має різну повноту влади. У більшій частині країн зрештою склалися парламентські республіки і новий інститут президента має зазвичай представницькі функції, хоча в деяких діє жорстка інституція президентства. Там же, де сформувалися президентські чи напівпрезидентські республіки – Президент має значно більше важелів впливу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Россия и Запад: взаимодействие культур (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. – 1996. – № 6. – С. 3–49.

2. Василевич Г.А. Проблемы создания сильной законодательной власти / Г.А. Василевич // Проблемы формирования правового государства в Беларуси: сб. научных трудов. – Мн., 1994. – С. 26–32.

3. Мельник В.А. Республика Беларусь: власть, политика, идеология / В.А. Мельник. – Мн. : Академия МВД РБ, ОНИГН НАНБ, 1998. – 240 с.

4. Основы идеологии белорусского государства : [учебное пособие для вузов] / под общ. ред. С.Н. Князева, С.В. Решетникова. – Мн. : Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2004. – 491 с.

5. Тихиня В.Г. Тернистый путь к правовому государству / В.Г. Тихиня. – Мн. : Право и экономика, 1995. – 217 с.

6. Конституція Республіки Білорусь // Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий. – К. : Право, 1996. – С. 87–118.

7. Беларусь сценарии реформ. Европейский выбор для Беларуси / под научной редакцией Руны Вайниене, Эльжбеты Круликовской, Юзефа Плосконки, Владислава Романова. – Варшава : Фонд им. Стефана Батория, 2003. – 368 с.

8. Котляров И.В. Политические партии Беларуси между прошлым и будущим / И.В. Котляров. – Мн. : Изд-во МИУ, 2003. – 98 с.

9. Фурс В. «Власть народа»: современные представления о демократии и Белорусская модель «народовластия» / В. Фурс // Топос. – 2006. – № 2. – С. 15–24.

10. Фуко М. Интеллектуалы и власть: избранные политические статьи, выступления и интервью / Мишель Фуко ; пер. с франц. Б.М. Скуратова ; под общей ред. В.П. Большакова. – М. : Праксис, 2006. – Ч. 3. – 320 с.

11. Горных А. Вечное возвращение по-белорусски / А. Горных // Топос. – 2006. – № 2. – С. 55–69.

12. Фісун О. Політико-режимна трансформація України: дилеми неопатримоніального розвитку / О. Фісун // Україна в сучасному світі. Конференція випускників програм наукового стажування у США. – К. : Стило, 2003. – С. 234–243.